

ŽIDOVSKÝ ŽALM 19 V JEHO PRVEJ STREDOEURÓPSKEJ PODOBE

MARTIN PUKANEC

Pukanec, Martin: Jewish Psalm 19 in Its First Central European Form, 2019, Vol. 1, Issue 2, pp. 4 – 10.
DOI: 10.17846/CEV.2019.01.2.4-10.

ABSTRACT: The paper offers the Old Church Slavonic (Glagolitic) translation of the Jewish Psalm 19 as well as compares Old Church Slavonic “Ne sꝑtъ rěči ni slovesa ichъže ne slyšetъ sę glasi ichъ” with Old Greek “οὐκ εἰσὶν λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν”, Old Church Slavonic “vъnegda sъchraniti” and “grěchъpadanъja” with Old Greek “ἐν τῷ φυλάσσειν αὐτὰ” and “παραπτώματα” respectively, and Old Church Slavonic “Vъ slъnъci položi selo jęgo...” with Old Greek “ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ” and Hebrew אֶל־הַשֶּׁמֶשׁ. The Old Church Slavonic translation was in fact inspired by Old Greek as well as Hebrew.

KEYWORDS: Psalms. Old Church Slavonic. Old Greek. Hebrew.

Stredoeurópske pohľady sa dnes u nás často upierajú na región krajín Vyšehradskej štvorky ako na najužšie vymedzenie strednej Európy. V nadpise tohto príspevku i v príspevku samotnom sa výraz stredoeurópsky používa s týmto významom, hoci do strednej Európy musí bezpochyby patriť ešte prinajmenšom územie Rakúska s niektorými jeho bývalými habsburskými súčasťami a s veľkou mierou konsenzu oblasti Nemecka a Švajčiarska s Lichtenštajnskom. Stredná Európa je pojem trochu vágny, oveľa menej vágny je však význam židovstva v tomto areáli už od najstarších dejín dnešnej Európy, ktorá sa zrodila v myšlienkach karolínskej renesancie, vymedzujúcej Európu v opozícii voči islamu a východnému kresťanstvu, čo nám nie náhodou trochu pripomína súčasný spôsob uvažovania.

Už niekde na priesečníku karolínskej a východorímskej tradície vznikla v rámci toho, čo sme raz nazvali mojmirovskou renesanciou (Pukanec-Schurmann-Divéky 2016, 27), definovanou hlaholikou ako úplne iným, originálnym typom písma (pozri viac napr. Kralčák 2014), prvá stredoeurópska podoba židovského žalmu 19. Tento sme si spomedzi židovských žalmov, obľúbených v kresťanskej tradícii až tak, že sa považujú za hlas Cirkvi prihovárajúcej sa Kristovi (pozri Sväté písmo 1998, 993), vybrali pre potreby tejto štúdie preto, lebo hoci má len štrnásť veršov, patrí dodnes medzi najinšpirujúcejšie pre umelcov (časť z neho spievajú napríklad Boney M. v piesni Rivers of Babylon), ale najmä preto, že už v rámci tohto žalmu nevelkého rozsahu vidíme všetko to, čo je pre hlaholské žalmy typické: vzťah k gréckej predlohe, hebrejskej pôvodine, ako i istú originalitu. Hoci na komplexné posúdenie hlaholských žalmov v článku nie je dostatok miesta, aj na malom priestore tohto jediného žalmu sa pokúsime poukázať na celkovú povahu a pôvod žalmov v ich najstaršej stredoeurópskej, moravsko-staroslovienskej podobe.

Analyzovaný židovský žalm 19 ako starosloviensky preklad žalmu XVIII z gréckej Septuaginty (počítanie sa rozlišuje odlišným spájaním a rozpájaním žalmov v **jednotlivých kultúrach**) sa nedochoval vo svojom najstaršom stredoeurópskom znení z 9. storočia, ale máme ho pomerne dobre doložený v hlaholskom Sinajskom žaltári z 11. storočia. V našom článku sa ho najprv pokúsime ako-tak verne odpísať z **faksimile Sinajského žaltára (Psalterium Sinaiticum 1971, 44 – 46)**, pričom pod odpisom bude prepis do latinky aj s niektorými zásadnejšími poznámkami či korekciami (אפ prepisujeme inak neobvykle vždy ako y a אס ako ѡ(j)i, **pretože len výnimočne je to tu takto ne-správne**) a na ukážku a lepšie pochopenie slovenský preklad z Novej Vulgáty (porov. Sväté písmo 1998, 1022 – 1023). Následne žalm stručne porovnáme s predlohami a rozoberieme ho z hľadiska pôvodu.

Ž 19,7 Na jednom kraji neba sa vynára a uberá sa k druhému; pred jeho žiarou sa nič ukryť nemôže.

Ž 19,8 Zákon Pánov je dokonalý, osviežuje dušu. Svedectvo Pánovo je hodnoverné, dáva múdrosť maličkým.

Ž 19,9 Rozhodnutia Pánove sú správne, potešujú srdce. Prikázania Pánove sú jasné, osvecujú oči.

Ž 19,10 Bázeň pred Pánom je úprimná, trvá naveky. Výroky Pánove sú pravdivé a všetky spravodlivé.

Vъжделана паће zlata

Ž 19,11 *Vzácnejšie sú než zlato, než veľký drahokam, sladšie sú než med, než medové kvapky z plástu.*

Ž 19,12 Tvoj služobník sa v nich vzdeláva; veď kto ich zachováva, dostane hojnú odmenu.

Ž 19,13 *Kto však vie o všetkých svojich poblúdeniach? Očisť ma od chýb, ktoré si neuvedomujem,*

Ž 19,14 a svojho služobníka zachráň od pýchy, aby ma neovládala. Tak budem bez škvrny a čistý od veľkého hriechu.

vesa ustъ mojichъ, i pou-

[illegible]

čepťje srěďťsa mojego přě-

ပိမ္မာဗျူဟာဗိမ္မာဗျူဟာ

дѣ тобојѣ вѣиѣ

[illegible]

G[ospod]i pomoštniče moi

ဗုဒ္ဓဗျူဟာအကျဉ်းချုပ်

izbavitelъ [miesto *i izbavitelju*] moi.

Ž 19,15 Nech sa ti páčia slová mojich úst i rozjímanie môjho srdca pred tvojou tvárou. Pane, ty si moja pomoc a môj vykupiteľ.

Ako už v samotnom prepise s poznámkami vidíme, v Sinajskom žaltári sa vyskytuje množstvo chýb, ktoré treba opravovať podľa iných rukopisov žaltára (porov. Vaillant 1992, 36 – 38), príp. širších znalostí staroslovienčiny. Keď porovnávame najstarší dochovaný slovanský preklad žalmov s gréckou Septuagintou (pozri Anonymous 2013, 1969 – 1970, kde ale, žiaľ, chýbajú niektoré grécke diakritické znamienka alebo sú nepresné, takže ich doplníme) a s hebrejskou pôvodinou (The Hebrew-English Interlinear ESV Old Testament 2014, 1248 – 1249), objavíme v staroslovienkom znení zopár zaujímavých skutočností, na ktoré treba bližšie upriamiť pozornosť.

Takto v prvom rade vo vete označenej podľa nášho prekladu z Novej Vulgáty Ž 19,4: *Ne sptō rēči ni slovesa ichōže ne slyšētō sē glasi ichō*, vidíme pleonazmus, aký je aj v gréčtine: οὐκ εἰσὶν λαλιὰ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. V gréckom jazyku sa αἱ φωναὶ αὐτῶν javí nadbytočné rovnako ako slovanské *sē glasi ichō*. V prípade slovanskej podoby tu ide teda určite o kalk z gréčtiny. Daný jav ostatne v hebrejskej pôvodine nevidíme, čo takýto výklad len potvrdzuje. To, že starosloviensky text vychádza z gréckej Septuaginty, je, samozrejme, prirodzené, keďže jeho prekladateľmi boli, ako je všeobecne známe, solúnski Gréci.

Uvedené tvrdenie však vyzerá čiastočne inak vo svetle vety Ž 19,12, ktorej druhá časť ἐν τῷ φυλάσσειν αὐτὰ sa prekladá *vnegda sčhraniti*... Výraz *vnegda* má totiž význam časový (pozri ESJS 5 1995, 279), ktorý grécke znenie nemá. Poukazuje to na to, že pri prevádzaní žalmu do staroslovienčiny nemožno vylučovať určitú tvorivú invenciu prekladateľa. Toto potvrdzuje aj veľmi zvláštne zložené pomenovanie *grěchъpadanъja* „upadnutie (upadanie) do hriechu“ (pozri ESJS 4 1994, 202), ktoré má v gréčtine podobu παραπτώματα „prehrešky“, pričom v hebrejčine to nie je veľmi odlišné od gréčtiny, takže prekladateľovi, ak by sa iba pevne pridržiaval gréckej predlohy, by bol býval stačil napísať jednoducho príslušný tvar samotného výrazu *grěchъ*.

Najvýznamnejšou otázkou celého žalmu však je, prečo na začiatku Ž 19,6 čítame *Vb slonenci položi selo jeho...* V gréckej Septuaginte, ktorú musíme aj na základe už spomenutého považovať za hlavný zdroj slovanského prekladu, sa nachádza zodpovedajúca veta ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ. Táto ale celkom nezodpovedá, lebo by mala poukazovať na Boha z úvodu žalmu. Inak to ostatne nie je ani v latinskej Vulgáte. V staroslovienčine by sme preto očakávali znenie prekladu *Vb slonenci položi selo svoje...* Z uvedeného staroslovienského textu však vyplýva, že ono *selo* „príbytok“ malo byť pre slnce. Veľmi dôležité je, že presne takto to je i v hebrejskej pôvodine, len tam nejde o akýsi príbytok či sídlo, lež konkrétne o stan אֹהֶל [o'hel], čo má byť doslova „pre slnko“ אֶשְׁרָא [or-še'meš]. Toto je podľa nás len veľmi ťažko vyvrátiteľným dôkazom toho, že hebrejské znenie ovplyvnilo prvú stredoeurópsku podobu židovského žalmu 19 tiež priamo, nielen prostredníctvom gréčtiny.

Aj na základe spomínaného množstva chýb pri prepise vidíme, že rukopis takzvaného Sinajského žaltára bez akýchkoľvek pochybností nie je protografom, čiže pôvodným, prvým písomným záznamom textu. Na moravsko-starosloviensky, resp. česko-slovenský pôvod či aspoň výskyt pamiatky poukazuje napríklad už spomínané pomenovanie *schraniti*, v tej istej vete žalmu

Hoci text samotného Sinajského žaltára sa na rozdiel od pôvodného textu žalmov nepoužíval v nami úzko vymedzenom priestore strednej Európy, teda v moravskej či moravsko-panónskej staroslovienčine, ale až neskôr v **neveľmi odlišnej klasickej, bulharsko-macedónskej staroslovienčine**, na znení analyzovaného žalmu vidíme, že má i česko-slovenské črty, ktoré sa nedajú spochybníť (sémantika slovesa (*sz*)*chraniti*). Ako presne vyzeral židovský žalm 19 v jeho prvej stredoeurópskej podobe teda úplne nevieme, vieme však z jeho podoby v 11. storočí upozorniť aspoň na jednu zásadnú skutočnosť, a to že jeho predlohou nemusela byť len grécka Septuaginta, ale aj hebrejský text žalmu. Židovskú kultúru do strednej Európy priniesli najskôr solúnski Gréci; v Živote Konštantína sa explicitne dozvedáme, že sa tento naučil židovskú reč i písmo (pozri MMFH II 1967, 77). Židovská kultúra takto stála nielen prostredníctvom kresťanstva, lež i bezprostredne pri samotnom zrode kultúry dnešných stredoeurópskych krajín. Rozbor ďalších žalmov Sinajského žaltára by túto tézu potvrdil ešte výraznejšie.

[illegible]

Anonymous, 2013. *Interlinear Greek English Septuagint Old Testament (LXX)*. Delhi: Isha Books.

ESJS 4, 1994 – *Etymologický slovník jazyka staroslověnského 4. gospodъ – istnŏti. Doplnky k bibliografickému aparátu I*. Hl. red. E. Havlová. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 193 – 252.

ESJS 5, 1995 – *Etymologický slovník jazyka staroslověnského 5. Istopiti sę – klęti*. Hl. red. E. Havlová. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 253 – 316.

Kralčák, Lubomír, 2014. *Původ hlaholiky a Konštantínov kód*. Martin: Matica slovenská.

- MMFH II, 1967 – *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici*. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- Psalterium Sinaiticum*, 1971. *An 11th century Glagolitic manuscript from St. Catherine's Monastery, Mt. Sinai*. Ed. M. Altbauer. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts 1971.
- Pukanec-Schurmann-Divéky, Martin, 2016. *Histoire du royal Pays slovaque. De l'indépendance aux États-Désunis d'Autriche-Hongrie*. Saint-Denis: Edilivre.
- Sväté písmo*, 1998. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- The Hebrew-English Interlinear ESV Old Testament*, 2013. Ed. T. Blair. Wheaton: Crossway 2013.
- Vaillant, André, 1992. *Manuel du vieux slave II. Textes et glossaire*. Paris: Institut d'Études slaves.

KONTAKT

doc. Mgr. Martin Pukanec, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovenská republika
mdpukanec@ukf.sk